Andreides Gábor:
1988–1989, a rendszerváltozás esztendei olasz szemmel

Bevezetés

A nyolcvanas évekre a kommunista blokk, a Szovjetunió és a szatelit-országok politikai és gazdasági szempontból is a teljes mozdulatlanság állapotát közelítették, sőt némelyikük el is érte ezt az állapotot. Az 1985-ben, mindösszesen 54 éves korában, tehát elődeihez képest nagyon fiatalon pártfőtitkárrá, majd a Szovjetunió elnökévé választott Mihail Gorbacsov számára nem maradt más választás, más követendő politika, mint előre menekülni. Megértette, hogy annak érdekében, hogy menteni lehessen mindazt, ami még egyáltalán menthető mozgást és vitalitást kell adni a szovjet külpolitikának, vagy legalább is úgy kell tenni, mintha mindezek részét képeznék a Szovjetunió külpolitikai doktrínájának. Indro Montanelli (1909–2001) olasz újságíró, aki – sokakkal együtt – nem számított ilyen gyorsan bekövetkező összeomlásra úgy vélekedett, hogy Gorbacsov azt viszont egyáltalán nem értette meg, hogy a totalitárius rendszereket könnyebb létrehozni, mind azokat megreformálni, vagy megszüntetni.[1] Ugyanis, ez utóbbiakhoz is totalitárius módszerek kellenének. Gorbacsov a *glasznoszty* és a *peresztrojka* bevezetésével megpróbálta feledtetni a brezsnyevi doktrína merev határait. Politikájának nyomán lazult a kelet-európai szocialista országok Moszkvától való függése, megindult a keleti tömb és magának a Szovjetuniónak a szétesése.

Előzmények

Ugyanez a politika volt az okozója annak, hogy az az olasz külpolitikai expanzió, intenzív érdeklődés, amely a közép-kelet-európai országok, így Magyarország felé is erősödőben volt, ezidőtájt némileg stagnálni látszott. Az olasz politikában, a vállalkozói és befektetői körökben ugrás szerűen megnövekedett a Szovjetunió iránti érdeklődés. A 280 milliós szovjet piac megbabonázta az olasz befektetőket. Azonban a magyar és közép-kelet európai reláció jelentőségének és különlegességének mozdulatlansága nem valami visszaesésként jelent meg. Kirajzolódott, hogy a történelmi, kulturális, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokra, hagyományokra építve az olasz külpolitika prioritásai közé emeli a kapcsolatok szorosabbra fűzését Magyarországgal. Ebben az időben Olaszország külpolitikai vezetése az európai politikában egyre erőteljesebbé és meghatározóvá váló francia-német befolyásra való tekintettel, azt mintegy ellensúlyozandó egy dél-európai – közép-európai összefogásban gondolkodott, melyben Magyarországnak is kitüntetett helye lett volna. Ennek a spanyol–olasz–kelet-európai összefogásnak volt legelkötelezettebb képviselője Gianni De Michelis[2] itáliai külügyminiszter. Ám az olasz elképzelés mögött nem állt valódi erő, a kezdeményezés lassan elhalványodott. Túl az európai és a nemzetközi politikában észlelhető magyar-olasz kezdeményező fellépéseken, a kétoldalú kapcsolatok is fejlődésnek indultak. 1984-ben Magyarországra látogatott az olasz kormányfő, majd egy évvel később a miniszterelnök-helyettes. Mindketten egyetértettek abban, hogy az olasz–magyar kapcsolatok megerősítésének és kiszélesítésének immár nincsenek akadályai.

---

[1] Indro Montanelli: Soltanto un giornalista. BUR Saggi, 2003. 278.o.

[2] A fontos kormányzati posztokat betöltő De Michelis a tanulmányunk által tárgyalt időszakban miniszterelnök-helyettes (1988-1989), és külügyminiszter (1989-1992) volt.

Az évtized vége felé közeledve Nyugat-Európában, így Olaszországban is a magyarországi viszonyokat ismerők és értők között nyilvánvalóvá vált, hogy a három évtizede fennálló Kádár-rendszer is a végéhez közeledik. A rendszer névadója, a Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) 1988. május 20-22. között megtartott országos értekezletén kikerült a hatalomból, felmentették főtitkári tisztségéből. Megválasztották ugyan a párt elnökének, de mindenki megértette, hogy a hanyatlás elkezdődött. Adriano Guerra egy nappal később, 1988. május 23-án a kommunista párt hivatalos lapjában a *l'Unità*-ban *Elsőként szakított a sztálinizmussal* című cikkében már összefoglalását is adta a kádári élet- és politikai pályának, rámutatván a politikai változtatások szükségességére: „…nem volt könnyű megértenie, hogy többé már nem járható az a hosszú időn át – és nem eredmények nélkül – követett út, amely kivezetheti az országot a szovjet típusú szocializmusból – és a válságból – kis lépések során át, folyamatos, de aprólékos változtatások útján, megrázkodtatások nélkül. […] a helyzet mára megváltozott és ami eddig történt, az ma már nem elégséges. A lépésről-lépésre taktikáját a lendületes előretörésnek kell felváltania, s ez a kényszer a gazdasági válságból ered. A lendületes előretörés igénye egy olyan társadalomból következik, amely mind türelmetlenebb, amely egy szélesebb demokráciát követel. Megkeresni és megtalálni a „kötelező átmenet" fonalát, most vitássá teszi a kádári politika alapvető elemeit".[3]

Párizstól Budapestig

1988. június 16-án az Emberi Jogok Ligájának (Ligue des Droits de l'Homme) magyar szekciója a párizsi Père Lachaise temetőben nemzetközi emlékünnepség keretében emlékművet[4] állított az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kivégzett vezetőinek és minden olyan mártírjának tiszteletére és emlékére, akik ismeretlen, jeltelen sírban fekszenek Magyarországon. A francia fővárosban megtartott emlékünnepség védnökségének munkájában – amelyet a nemrégiben 98 éves korában elhunyt Fejtő Ferenc irányított – számos olasz politikus, közéleti személyiség is részt vett, így többek között Piero Fassino kommunista politikus, Antonio Giolitti, Leo Valiani[5] (1909–1999), mindketten az Olasz Szenátus tagjai, Adriano Guerra, a római Gramsci Intézet (Istituto Gramsci) igazgatója, a szocialista Claudio Martelli, Indro Montanelli újságíró, Marco Panella, az Európa Parlament képviselője, valamint Federigo Argentieri történész.[6] Ugyanazon a napon, Budapesten a Nagy Imre kivégzésének 30. évfordulójára összegyűlő mintegy négyszáz tiltakozót a rendőrség még durván szétkergette, tüntetésüket feloszlatta.

A történelmi atmoszférájú Père Lachaise temetőben tartott megemlékezés egyik jelentős pontjának a nemzetközi baloldali értelmiség jelenléte és felszólalása ígérkezett. A harmincadik évforduló jelentőségét növelendő a szervezők szándéka az volt, hogy a nyugati kommunista pártok legjelentősebb képviselője, az Olasz Kommunista Párt (a továbbiakban: OKP), illetve annak egyik vezetője is jelen legyen a megemlékezésen. Ez a meghívás a magyar ellenzékkel kiváló kapcsolatokat ápoló Federigo Argentieri történészen keresztül meg

[3] Adriano Guerra: *Elsőként szakított a sztálinizmussal*. *L'Unità* 1988. május 23. közli Faragó Jenő (szerk.): *Mr. Kádár*. Hírlapkiadó Vállalat 1989. 106-107.o.

[4] A jelképes sír helyét az akkori párizsi polgármester, a későbbi köztársasági elnök Jacques Chirac bocsátotta a Liga rendelkezésére.

[5] Leo Valiani Kádár Jánoshoz és Vásárhelyi Miklóshoz hasonlóan Fiumében (ma Rijeka, Horvátország) született. A város 1919-ig Magyarországhoz tartozott.

[6] Az ismert politikusokon és közéleti személyiségeken a munkában szerepet vállaltak még: Umberto Guerlini bolognai városi tanácsos, Giovanni Negri, európai parlamenti képviselő, Luciano Pellicani a római „Mondoperaio" főszerkesztője, Gianpiero Cavaglia egyetemi tanár, Francesca Gori a Feltrinelli Alapítvány igazgatója, Renato Mieli újságíró, Giuseppe Sacco egyetemi tanár. in: Rainer M. János (összeáll.): *Tetemrehívás 1958-1988*. Párizs-Budapest, Bibliotéka Kiadó 1988 (a továbbiakban: *Tetemrehívás*) 76-79.o.

is érkezett az OKP római központjába. A párt képviseletében, Piero Fassino[7] viszont, tulajdonképpen csak 1988. június 15-én este, kevéssel a megemlékezés előtt kapta meg a hivatalos felkérést Vásárhelyi Miklóstól[8] (1917-2001) a felszólalásra. Ezen az estén együtt vacsoráztak a francia fővárosban, amikoris Vásárhelyi közölte Fassinóval, hogy – mivel a szervezők véleménye szerint az olasz kommunisták voltak azok, akiknek volt bátorságuk eddig is szembenézni, szembemenni múltjukkal – a szervezők szeretnék, ha az ünnepélyes megemlékezésen ő is beszélne. Fassino a felkérést elfogadta: „Nem tudtam cserbenhagyni őket. Annál is inkább, mert [Claudio - AG] Martellit[9] is felkérték, hogy beszéljen."[10]Erre a gondolatra, vagyis arra, hogy hiba lenne az OKP részéről az olasz szocialisták képviselőjét egyedül beszélni hagyni aznap este Achille Occhetto[11] az OKP utolsó vezetője is ráerősített, mondván: „Nem történhet meg, hogy Martelli beszél, és te [vagyis Fassino – A.G.] pedig nem!"[12]

Piero Fassino erre az évre – 1988-ra – teszi az OKP 1956-os véleményének teljes és gyökeres felülvizsgálatát és a magyar forradalom mindenre kiterjedő erkölcsi rehabilitálásának időpontját.[13] 1988. június 16-ig a magyar '56 az Olasz Kommunista Párt életében mindig is egy „be nem gyógyuló" sebet jelentett. Elmenni az gyászünnepségre, ott tisztelegni és fejet hajtani Nagy Imre és társainak emléke előtt, egyet jelentett azzal, hogy az OKP felismerte és elismerte azt a hibát, amit harminc esztendővel azelőtt elkövetett. Azt, hogy az olasz párt szembenézése a saját múltjával több volt, mint nehéz, mi sem bizonyítja jobban, mint azok a kételyek, viták fenyegetések, amelyek a párt vezetésének régi és új gárdája között lezajlottak. Alessandro Natta (1918-2001), Occhetto elődje[14] a párt élén egyetértett ugyan azzal, hogy az OKP elfogadja a meghívást az emlékünnepélyre, de az ünnepségen elmondandó önkritikus beszédet illetően már bizonytalan volt.[15] Giancarlo Pajetta (1911-1990) a párt nagy öregje pedig egészen egyszerűen telefonon fenyegetőzve próbálta lebeszélni Piero Fassinót a részvételről, mindhiába. Az OKP „ragazzo rosso"[16]-ja, az egykori partizánvezér, a sokak által csodált vezető szavai nem tudták eltéríteni az olasz kommunisták képviselőjét a felszólalástól[17]. A heves támadások már ekkor jelezték azt a később nyilvánvalóvá váló

[7] Piero Fassino politikai pályája az OKP ifjúsági szervezetében (Federazione Giovanile Comunista) kezdődött. Fassino 1988-ban az OKP Titkárságának tagja.

[8] Vásárhelyi Miklós Fiumében született. Otthon, családi körben magyarul beszéltek, azonban az utcán, játszótársaival az olaszt, pontosabban az olasz venetói és szláv keverékéből álló dialektusát beszélték. Vásárhelyi érettségi után, 1936-1937-ben a római egyetemen tanult. 1999-ben így vallott származásáról: „ Magyar szülőkgyermekeként az olasz Fiumében születtem, olaszul tanultam meg az ábécét, az egyszeregyet,írni-olvasni, dalolni,játszani. […] mindenekfelett fiumano maradok életem végéig. Lokálpatrióta […] A fiumano patrióta szívügye az olasz-magyar barátság, amelynek ezeréves hagyománya van. Sok olasz és magyar hazafi szentelte életét ennek az ügynek. Igyekeztem a nyomukba lépni."in: *Beszélgetések Vásárhelyi Miklóssal*. Magyar Könyvklub 2000. 249-250.o.

[99](1943-) Az Olasz Szocialista Párt (Partito Socialista Italiano) és annak bukása után az új Olasz Szocialista Párt (Nuovo Partito Socialista Italiano) képviselője. 1989-ben az Andreotti-kormány miniszterelnök helyettese.

[10] Piero Fassino: *Per Passione*. Rizzoli 2003 178.o.

[11] (1936-) 1988-tól az OKP első titkára, a párt megszűnése előtti utolsó vezetője.

[12] Fassino i.m. 179.o.

[13] Ismeretes, hogy 1956-ban a Palmiro Togliatti (1893-1964) vezette Olasz Kommunista Párt elfogadta az SZKP és a Szovjetunió véleményét ellenforradalomként és reakciós lázadásként értékelvén a magyar forradalmat.

[14]Alessandro Natta 1986-ban, a firenzei kongresszuson lett az OKP első embere. 1988. április 30-án szívinfarktust kapott, amelynek következtében le kellett mondania megbízatásáról.

[15] Fassino i.m. 177.o.

[16]„vörös srác"

[17] Fassino i.m. 178.o.

széthúzást, amely 1991-ben a PDS (Partito Democratico della Sinistra – a Baloldal Demokratikus Pártja), illetve a Rifondazione Comunista (Kommunista Újjáalapítás) létrejöttéhez vezetett.

1988. június 16-án, a másnapi tisztelgésen Piero Fassino az OKP képviselője végül valamivel több, mint tízperces – elismerést kiváltó – felszólalásában többek között ezt mondta: „Amikor 1956-ban a magyar népfölkelést és annak véres leverését illetően elfogadtuk a hivatalos szovjet magyarázatot, becsaptak minket, visszaéltek jóhiszeműségünkkel. Ma már történészeink alapos vizsgálatai alapján tudjuk, hogy ami Magyarországon történt, az egy nemzet legitim lázadása volt az idegen beavatkozás, és a ráerőszakolt kártévő és terrorista parancsuralom ellen."[18] A szocialista Claudio Martelli a következőkre tért ki felszólalásában: „…Az »emberarcú szocializmus« gondolata – egy elterjedt felfogással szemben – nem Alexander Dubčektől és a »prágai tavasz«-tól származik, hanem az 1955-56-os évek magyar és lengyel intellektüeljeitől. Ennek az irányzatnak, amely a nemzeti és demokratikus értékekhez való visszatéréssel meg akarta újítani a szocializmust, nagy előfutára valójában Nagy Imre volt."[19] Mindkét beszédnek hatalmas visszhangja volt az olasz belpolitikában.

A párizsi gyászünnepséget övező megkülönböztetett figyelmet növelte az a tény is, hogy a két párt egyetértésével az elhangzott felszólalásokat a *l'Unità* címoldalán közzé is tették. Ennek különös jelentőséget, pedig az adott, hogy az akkor különböző véleményen lévő politikai pártok harminc esztendő elteltével felsorakoztak egymás mellé 1956 megítélésében.

Ekkorra már 1956 értékelését tekintve az OKP-n belüli generációs ellentétek világosan kirajzolódtak. Natta, a fasizmusban csalódott és 1940-ben a kommunista párthoz csatlakozott Pietro Ingrao és Pajetta egy olyan generációt képviseltek, amely számára 1956 összességében és egészében tragikus esztendő volt: a hidegháború közepe, a szuezi válság, egy esetleges atomháború mind-mind a végletekig kiélezték a kapitalista nyugat és a kommunista kelet viszonyát, így az olasz kommunisták egyszerűen nem tehették meg, hogy ne a Szovjetunió mellett foglaljanak állást. És voltak a fiatalok – Massimo D'Alema, Walter Veltroni,[20] Fassino – akik egységesek voltak az 1988-as és 1989-es fellépéseket illetően.

Az OKP D'Alema–Fassino fémjelezte reformer szárnya ebben az időben már személyes és igen jó kapcsolatokat ápolt a megszerveződött magyar ellenzék képviselőivel. Maga D'Alema 1988 szeptemberében Rómában ismerkedett meg személyesen Vásárhelyi Miklóssal. D'Alema nem sokkal előtte került a *l'Unità* főszerkesztői székébe, ez pedig lehetővé tette, hogy az olasz kommunisták hivatalos orgánumában bő és részletes tudósítások jelenjenek meg a magyar Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) munkájáról, valamint az előbbiekben már említett párizsi ünnepségről.

A Magyarország iránt egyre intenzívebb és szélesebb körű olasz érdeklődést, az államközi és a parlamenti kapcsolatok bővülését jelezte az is hogy, 1988. februárjában Szűrös Mátyás olaszországi megbeszéléseket folytatott Flaminio Piccolival (1915-2000), az Olasz Képviselőház Külügyi Bizottságának elnökével, valamint találkozott Giulio Andreotti külügyminiszterrel és Nilde Jottival (1920-1999), a Képviselőház első női elnökével, illetve érvényes magyarországi meghívása volt az olasz miniszterelnöknek, a Szenátus és a Képviselőház elnökének, szakminisztereknek, és nem utolsó sorban a köztársasági elnöknek, aki a meghívásának eleget téve 1988. július 15-e és 19-e között látgatott Budapestre.

[18] Lásd Fejtő Ferenc bevezetőjét in: *Tetemrehívás* 7.o.

[19] Claudio Martelli bevezetője in: *Tetemrehívás* 128.o.

[20] Az OKP említett fiataljai később az olasz középbal vezetői lettek. Massimo D'Alema (1949-) 1998 és 2000 között az Olasz Köztársaság miniszterelnöke, később miniszterelnök-helyettes illetve külügyminiszter volt. Walter Veltroni (1955-) 2001 és 2008 között az olasz főváros, Róma polgármestere, ma a Demokrata Párt (Partito Democratico) vezetője.

Giovanni Spadolini köztársasági elnököt fogadta Grósz Károly (1930-1996) az Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) első titkára.

A nyolcvanas évek végén a bilaterális együttműködések egyik legjelentősebb eredménye a külpolitika terén jelentkezett. A velencei protestáns családban született, magát antikommunistának és egyben anti-kereszténydemokratának (anti-democristiano) definiáló Gianni De Michelis érdekes és roppant színes egyénisége volt a nyolcvanas évek olasz politikai életének: „Igen nagy vagány volt, haja majdnem a válláig ért, nagydarab, kövér, fekete hobó volt, aki idejét a kormányülésen kívül legszívesebben a diszkókban töltötte."[21] Medgyessy Péter *Polgár a pályán* című 2006-ban megjelent könyvében hosszan beszél erről az időszakról. 1988-ban, az akkor pénzügyminiszter, miniszterelnök-helyettes Medgyessy Péter Velencében vacsorázott De Michelis kollegájával. A vacsora alatt Medgyessy elmesélte, hogy bizalmas információi[22] szerint az európai politika, az európai események rövidesen fel fognak gyorsulni, és ezt Magyarország és Olaszország együttműködésével talán elő lehetne segíteni, még jobban elő lehetne készíteni: „Miért nem hozunk létre olyan együttműködési formát, amelyben a különböző blokkokhoz tartozó országokat fogjuk egy közösségbe, ami eddig sosem volt, ezzel sajátos helyzetet teremtve Európában? Egy blokk-közi blokkot kellene kialakítani, amelynek tagja lehetne Ausztria mint semleges ország, Olaszország mint NATO-tagállam és Magyarország mint a Varsói Szerződés egyik tagországa."[23] – hangzott a magyar javaslat. De Michelis jónak és kivitelezhetőnek tartotta ezt a magyar ötletet, annál is inkább, hiszen a közös történelem egyébként is összeköti az országokat. Medgyessy így folytatja visszaemlékezését: „De mindjárt ki is egészítette a javaslatomat. Miért nem lehetne az úgynevezett el nem kötelezett országok egy képviselőjét is behozni ebbe a szövetségbe? Hozzuk be Jugoszláviát is! Ez egyébként nagyon is érthető gondolat volt – teszi hozzá a magyar miniszterelnök-helyettes a beszélgetés alatt –, hiszen az olaszoknak igen erős érdekszférája volt a horvát térség és Dalmácia. Tehát nagyon logikus volt ez a gondolkodásmód, amelyik egy Közép-, Délközép-Európát próbált valahogy összehozni. Így indult el a Quadrilaterale, amely ma is élő csoportosulás, legfeljebb nem tudta magát kinőni, mert a történelem közben elsodorta az eredeti katonai tömböket."[24]

Egyre erősödtek, és fontosabbá váltak a pártközi együttműködések is. 1989. februárjában az MSZMP vendégeként Budapesten járt a Kereszténydemokrata Párt (Democrazia Cristiana, a továbbiakban: DC) külügyi felelőse Giulio Orlando szenátor, illetve Antonio Graziani

---

[21] Medgyessy Péter: *Polgár a pályán* Kossuth Kiadó, 2006. 167.o. Gianni De Michelis tánc szeretete odáig fajult, hogy 1988-ban a Mondadori Könyvkiadónál megjelentette *Stasera dove andiamo a ballare? Guida a 250 discoteche italiane*. [„Ma este hova menjünk táncolni? Kézikönyv 250 olasz diszkóhoz"] című gyűjteményes munkáját.

[22] „Akkor döbbentem rá arra, hogy az újraegyesítés mennyire közel van, amikor Svájcba utaztam, és nem jött ki a fogadásomra a magyar nagykövet – Hajdú János, „A Hét" korábbi főszerkesztője. Köztudottan nem az udvariasságáról volt híres, de azért azt ma sem engedi meg magának egy nagykövet, s akkor sem tehette, hogy ha a miniszterelnök-helyettes érkezik ne várja a repülőtéren. Egy nappal később jött meg, és rögtön kimentette magát. Elmondta, hogy részt vett egy rendkívül izgalmas konferencián Moszkvában, ahol ott voltak az európai nagyhatalmak, a szovjetek meg az amerikaiak is, és neki az a benyomása, hogy itt senki sem tudja és nem is akarja megakadályozni az újraegyesítést. És ha a német újraegyesítés megindul, akkor az egész európai átalakulási folyamat hihetetlenül fel fog gyorsulni. Elmondta az érveit is. Felidézte, hogy milyen volt a szovjetek magatartása, milyen volt az amerikaiaké, Európa vezetői hogyan viselkedtek ebben a vitában. És azt mondta, hogy ha az amerikaiak következetesek, és tovább mennek ezen az úton, akkor nem lesz aki velük szembe menjen. Egyszerűen éreztem azt, hogy a szovjetek nem akarnak ebben a kérdésben keresztbe tenni – mondta Hajdú. Mert nincs is erejük, túl sok a belső bajuk. Történt mindez 1988 elején." in: Medgyessy i.m. 166.

[23] u.o.

[24] Medgyesy i.m. 168.o.

szenátor a kereszténydemokraták Kelet-Európa szakértője. Sőt a DC ugyanebben az évben megtartott országos kongresszusára egyetlen kommunista pártként meghívták az MSZMP küldöttségét. Ugyancsak javultak a kapcsolatok a kisebb pártokkal így a liberálisokkal, a köztársaságiakkal, vagy a szociáldemokratákkal[25]. Rendkívüli jelentősége volt, hogy 1989 áprilisában Budapesten tartotta 35. kongresszusát az Olasz Radikális Párt (Partito Radicale Italiano/Transnazionale)[26].

Az olasz szocialistákkal az MSZMP találkozókat tartott az úgynevezett hárompárti (Finn Szociáldemokrata Párt, MSZMP, Olasz Szocialista Párt) együttműködése keretében. Az MSZMP az olasz testvérpárttal magas szintű kapcsolatokat ápolt. 1989. március 17-e és 23-a között Pozsgay Imre államminiszter részt vett Rómában az OKP XVIII. Kongresszusán, ahol tárgyalásokat és megbeszéléseket folytatott Achille Occhetto főtitkárral, Alessandro Natta pártelnökkel, Giuseppe Boffa és Giuseppe Chiarante szenátorokkal, Renato Zangheri a Képviselőház kommunista csoportjának vezetőjével, és Antonio Bassolinóval az OKP munkaügyekkel megbízott titkárával.[27]

A magyar politikai és gazdasági reformfolyamatok és az átalakulás következtében Magyarország szinte folyamatosan, állandó jelleggel az olasz tömegkommunikációs eszközök, a sajtó érdeklődésének középpontjában állt. Elsősorban a parlamenti és MSZMP KB ülések, a megalakuló különböző szervezetek, miniszterelnök választás, törvényalkotói tevékenység szerepeltek a híradásokban Magyarországgal kapcsolatban. Különösen nagy jelentőséggel bírtak a magyar történelem 1945 utáni felülvizsgálatával kapcsolatos (koncepciós perek, 1956) beszámolók, valamint azok a tudósítások, amelyek az osztrák-magyar határon lévő műszaki határzár lebontásával, a részleges szovjet csapatkivonással, az Olasz Radikális Párt – fentiekben említett – 35. budapesti kongresszusával, az Erdélyből érkező menekültekkel, illetve Nicolae Ceauşescu falurombolásával foglalkoztak.[28]

A nemzeti kisebbségek problematikája, az önálló és szabad nyelvhasználat, az autonómia kérdése Olaszországban mindig is a figyelem középpontjában állott. Részben azért, mert az ország északi területein élő németség alapvető jogainak az olasz állam által történő biztosítása húzódott-halasztódott – míg végül Trentino-Alto Adige (Südtirol) Autonóm Tartomány Európa-szerte követendő példa lett –, részben pedig azért, mert a Jugoszláviában, illetve később Horvátországban és részben Szlovéniában élő olasz kisebbségek jogai biztosítása olasz részről való követeléssel mindig is hangsúlyos volt.

A nyolcvanas évek közepétől már Olaszországba is elérkeztek azok a hírek, melyek az erdélyi falurombolásokról szóltak. Romániában a Ceauşescu-diktatúra igyekezett minden ellenállással leszámolni, ennek megfelelően 1986-ban határozatot hozott az úgynevezett „új településrendszer" kialakításáról. Az elképzelés az volt, hogy az ezredfordulóra a falvak számát a felére csökkentik, a lakosságot új agráripari központokba telepítik és a falvakat lerombolják. Ez a magyar etnikai kisebbség történelmi környezetének, műemlékeinek, templomaiknak, temetőinek teljes megsemmisítését jelentette, amihez a nemzetközi

[25] MOL XIX-J-1-j Olaszország 1989. 69.doboz 117-142002520 Nagyköveti beszámoló jelentés 1988. június 1. – 1989. május 31.

[26] A budapesti kongresszus megrendezése miatt Kovács László külügyminiszter-helyettes 1989. március 3-án fogadta Marco Panellát, az Olasz Radikális Párt Európa-parlamenti képviselőjét. Kovács külügyminiszter-helyettes közölte az olasz politikussal, hogy a magyar fél a kedvező döntéshez három garanciát feltétlenül megkíván: 1 A rendezvény nem sértheti a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatrendszerét. Nem hangozhatnak el a Magyar Népköztársaság szövetségeseit, más országokat sértő kijelentések. 2. A rendezvény a magyar belpolitikai életben nem kelthet zavart. 3. A kongresszus résztvevőinek magyarországi tartózkodásuk alatt a magyar törvények előírásait be kell tartaniuk. in: u.o.

[27] u.o.

[28] u.o.

felháborodás ellenére hozzá is fogtak. Az olasz kommunista párt, amely sokáig szinte nem akart tudomást venni az időközben egyre nagyobb nemzetközi publicitást kapó és rendkívül kiélezetté vált magyar-román kapcsolatokról, a feszültséget rendkívül visszafogottan és túlzó óvatossággal kommentálta. Elmondható – számos „kritikus" helyzethez hasonlóan –, hogy a párttagság nagyobb érzékenységet tanúsított az immár komoly problémává növekedett erdélyi falurombolás kérdése iránt. Achille Occhetto OKP pártvezető csak 1989. április 22-én egy Barcelonában tartott sajtótájékoztatón bírálta először nyíltan Ceaşescu rendszerét, amelyet szerinte „nem a szocializmus típusa miatt, hanem a Helsinki Egyezmények alapján kell elítélni."[29] A probléma komolyságát mutatta, hogy 1989-ben Francesco Cossiga, az Olasz Köztársaság elnöke a Rómába delegált diplomaták számára adott fogadáson a diplomáciai testület vezető diplomatái jelenlétében Románia nagykövete előtt nyilatkozatott az ügyben. Az elnök határozott nemtetszését fejezte ki a romániai események miatt és hangsúlyozta nyugtalanságát, mert a romániai gyakorlat „apartheid Európában, amit nem tűrnek". Felszólította a román diplomatát, hogy hazájában tartsák tiszteletben a Helsinkiben megfogalmazott és elfogadott elveket.[30] E rendkívüli közjáték azért is volt kínos, mert az olasz diplomácia történetében most először fordult elő, hogy a köztársaság elnöke a diplomáciai testület teljes nyilvánossága előtt tette szóvá nemtetszését.[31]

1989. június 16-án Budapesten ünnepélyesen eltemették Nagy Imre mártír miniszterelnököt, és a forradalom többi vezetőit Maléter Pált, Losonczy Gézát, Gimes Miklóst, Szilágyi Józsefet. A Hősök terén, a temetés előtt mintegy négyszázezer ember rótta le kegyeletét az áldozatok előtt.

Az ünnepélyes budapesti újratemetések alkalmából Olaszország magas rangú, a közelgő olasz Európa parlamenti választások lázában égő küldöttséggel képviseltette magát. Az Olasz Köztársaság Budapestre akkreditált nagykövete, a szocialista Bettino Craxi (1934-2000), a kommunista küldöttséget vezető Occhetto – személye kifejezett kérés volt Budapesttől – ,Fassino, Martelli, Sergio Stanzani, Emma Bonino a politikai vonal képviseletében, Adriano Guerra és Federigo Argentieri történészek – utóbbi Vásárhelyi Miklóssal együtt érkezett a gyászszertartásra –, valamint Indro Montanelli újságíró a politizáló közéletből mind-mind olyanok, akikre így vagy úgy, de hatással volt a harminchárom esztendővel ezelőtti forradalom. Montanelli, aki annak idején a Corriere della Sera különtudósítójaként helyszínről tudósította az olasz közvéleményt, szem- és fültanúja volt mindannak, ami azokban a napokban Budapesten történt. Az újratemetéskor azt írta:

---

[29] Külügyminisztérium Levéltár 1989. Olaszország levéltári szám: 117-2 iktatószám: 4747/T. Tárgy: Az OKP Erdéllyel kapcsolatos magatartásáról Római magyar nagykövetség jelentése, Róma 1989

[30] Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet 33 európai és 2 észak-amerikai állam részvételével 1973. július 3-án kezdődött a finnországi Helsinkiben. Üléseit felváltva tartotta Genfben és a finn fővárosban. Az értekezletről az 1975. augusztus 1-én kiadott záróokmány kimondja: „ A résztvevő államok, amelyeknek területén nemzeti kisebbségek vannak, tiszteletben tartják az ilyen kisebbségekhez tartozó személyek jogát a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadság jogokkal, és íly módon védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren." A helsinki záróokmány tíz alapelve, Helsinki 1975. augusztus 1. Forrás: *Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet*. Záróokmány. Kossuth Kiadó, 1975. – Nemzetközi Szemle, 1975. 10. szám. Közli: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó Budapest 1985. 546.o.

[31] A diplomáciai testület vezető diplomatái közül a köztársasági elnök egyedül a magyar nagykövetet fogadta ezt követően külön és ismét összefoglalta a romániai helyzettel összefüggésben mondottakat, hangsúlyozta, hogy nyilatkozata élvezi mind a külügyminiszter, mind pedig a kormányfő támogatását. Külügyminisztérium Levéltár 1989 Olaszország levéltári szám: 117-1 iktatószám 11667. Tárgy: Az olasz köztársasági elnök nyilatkozata a romániai események kapcsán.

„Azt kívánom, hogy az 1956-ban elesettek emlékére ne emeljenek emlékműveket (és amikor ezt írom, nagyon szomorúan teszem, mert Budapest utcáin néhány kedves barátom is elesett). Azok a halottak képviselik az igazi magyar nemzetet. Egy Nemzetnek nem emelnek sírkövet, sem emlékművet."[32]

A szocialista volt miniszterelnök Craxi és a kommunista Achille Occhetto – mindketten pártjuk nevében koszorúztak a temetésen – tehát ha akartak sem tudtak volna elvonatkoztatni és szabadulni az aktuálpolitikától. Két nappal az Európa parlamenti választások előtt és évtizedes vitákkal a hátuk mögött Budapesten is tapasztalható volt a versenyfutásuk az olaszországi baloldali szavazatokért. Ezt azonban Occhetto egy budapesti, a *Népszabadság* számára adott interjújában határozottan cáfolta, mondván látogatásának célja megmutatni, hogy a változások korát élő Magyarországon megmutassa: a szabadságért és a demokráciáért folytatott harc nem törvényszerűen jár konzervativizmussal együtt, a demokrácia megvalósulhat az igazi szocializmus talaján. Ami történik az nem az olasz választási küzdelmek része. Nem a konjunktúra meglovagolása, hanem inkább a bátorság jele, mert nem tudható, hogy milyen hatással lesznek a budapesti visszhangok a választásokra. Ochetto még a temetés előtt a televízióban is elismerte, hogy Togliatti 1956-ban „súlyosan tévedett", amikor támogatta a szovjet beavatkozást és elítélte Nagy Imre miniszterelnököt. Kijelentette, hogy „Mi Nagy Imre, a méltatlanul és igazságtalanul kivégzett kommunista mellett állunk."[33]

A küldöttség kommunista részével Budapestre érkező Fassino 2003-ban a Rizzoli Kiadó gondozásában megjelent „*Per passione*" című visszaemlékezésében beszél azokról a küzdelmekről, amelyek az MSZMP keményvonalasai és a reformerek között zajlottak. Ő volt az, aki elkísérte Occhettót az MSZMP főtitkárával, Grósz Károllyal történő megbeszélésére. A magyar és az olasz kommunisták közötti találkozóra, magyar kérésre, még az ünnepélyes ceremónia előtt került sor. A feszült hangulatú találkozón Grósz Károly azzal az elképzelésével lepte meg olasz vendégeit, hogy ha Nagy Imre ügyében újra akarják írni a történelmet, akkor írják, de úgy, ahogyan valóban történt. Rehabilitálják mindazokat is, akik 1956 előtt veszítették életüket Nagy Imre miatt. Jó lenne tehát az összes dossziét megvizsgálni és perről perre kivizsgálni az eseteket – ídézi fel Grósz Károly szavait naplószerű visszaemlékezéseiben Piero Fassino. Azoknak a számát, akik Nagy Imre miatt veszítették életüket Grósz egyébként mintegy félmillióra tette.[34]

Az olasz szocialisták közben érthető módon Németh Miklós miniszterelnöknél jártak, aki Pozsgay Imre államminiszter jelenlétében fogadta a Bettino Craxi-vezette küldöttséget. Bettino Craxi, Occhettóhoz hasonlóan szintén nyilatkozott Nagy Imre temetése előtt, a temetésen való részvételi szándékát pedig egyszerűen csak így indokolta: „Így látom helyesnek, miután kezdettől fogva hangoztattuk Nagy Imre kivégzésének igazságtalanságát"[35].A szocialista pártvezető szerint a magyar társadalomban végbemenő fejlődés pozitív, de a múlt eredményeit nem szabad lebecsülni. Ebben Kádár János szerepét sem. Felhívta a figyelmet, hogy a reformokkal a magyar vezetés ne siessen, csak olyan lépések történjenek, amelyek számára a feltételek megértek. Majd hozzátette: nagy hiba lenne, ha a vezetés nem venné figyelembe a lengyelországi tapasztalatokat. Bettino Craxi véleménye szerint az MSZMP-ben túlnyomó többségben vannak az idősebbek, pedig a fiatalok nélkül, nem sok esély kínálkozik jó választási eredmények elérésére. Az egyre nehezebbé váló romániai helyzettel kapcsolatban, pedig hangsúlyozta, hogy számára Románia, az ottani helyzet, ismeretlen és kiszámíthatatlan. Ceauşescu erős és kegyetlen. A

[32] Indro Montanelli 1956 október-novemberi budapesti beszámolói, decemberi Bécsben és Rómában írt cikkei, az Olasz Radikális Párt 1989. évi áprilisi budapesti kongresszusára jelentek meg először magyarul a párt és a Püski Kiadó közös kiadványaként.

[33] Magyar Hírlap 1989. június 15. 3.o.

[34] Fassino i.m. 180.o.

[35] Magyar Hírlap 1989. június 15. 3.o.

hatalomból történő távozása után sem várható gyors változás. A jelenlegi román politikával ezért tartósan kell számolni.[36]

Kádár János 1989. július 6-án, azon a napon halt meg, amikor a Legfelsőbb Bíróság Nagy Imre perét újratárgyalta és felmentő ítéletét meghozta. A Hősök terén rendezett ünnepélyes temetés pedig jelképesen a Kádár-korszak végét is jelentette. Kádár Jánosnak az állampárt székházában felállított ravatalánál pártagok és pártonkívüliek tízezrei rótták le kegyeletüket. Egy közvélemény kutatás eredménye szerint a magyar lakosság háromnegyede gondolta úgy, hogy Kádár „halálával a magyar politikai élet egyik legnagyobb személyiségét vesztette el."[37] A megkérdezettek pozitívan értékelték a 60-as–70-es évek nyugalmát, a viszonylagos jólét nyújtotta biztonságot, valamint az elhunyt pártvezető rokonszenves vonásait, de negatívan a felemás, válságba torkolló gazdaságpolitikát, és nem felejtették el a Kádár-korszak születésének körülményeit sem.[38]

A rendszer harminckét esztendeje alatt a forradalom okozta sokk, az azt követő megtorlás az 1958-as kivégzés miatti felháborodás és tiltakozás után az olasz magyar kétoldalú kapcsolatok egyre erősödtek és szorosabbá váltak. Mindez azt is lehetővé tette, hogy magyar-olasz relációban akár a vezető politikusok között is a szakmai kapcsolaton kívül, őszinte barátságok is kialakuljanak. Ilyen volt Giorgio Napolitano és „homológjának", Aczél Györgynek már-már legendásnak nevezhető jó viszonya.

Ezt a barátságot Napolitano olyannyira fontos tartotta, hogy rövid fejezetben meg is említette 2005-ben, *Dal PCI al socialismo europeo* címmel megjelent politikai önéletrajzában. Napolitano a hetvenes években többször is járt Budapesten, többször tárgyalt a magyar fővárosban az OKP vezető kultúrpolitikusaként. Ebbéli minőségében alakított ki baráti kapcsolatot Aczél Györggyel, az MSZMP és az ország kultúrpolitikájának irányítójával. Aczél 1989, Nagy Imre újratemetésének és a magyar kommunista rendszer bukásának évében november 13-án hosszú, aggodalmas levélben, mintegy számvetést készítve életéről beszámolva, mintegy összefoglalta Napolitanonak az addig bekövetkezett magyarországi változásokat. Előljáróban leírta börtönemlékeit, ismertette 1956-os szerepét, politikai karrierjének lassú emelkedését. A hetvenes évek közepétől – húzta alá Aczél levelében – Magyarországon előrehaladtak azok a reformok és politikai változások, amelyek megkülönböztették Magyarországot a többi szocialista országtól, és a szocialista tábor legnagyobb szabadságban élő országává tették.

Ezt követően azonban a vezetés ahelyett, hogy megtette volna az utolsó szükséges lépéseket ahhoz, hogy az ország „egy jó monarchiából köztársasággá alakuljon", hogy nagyobb mértékben érvényesüljenek az egyéni szabadságjogok, hogy modern európai állam jöjjön létre, lefékezte a megkezdett reformokat, amely idővel mély krízisbe taszította az országot. Ez pedig – véli írásában Aczél – annak a tragikus hibának is volt köszönhető, hogy Kádár dogmatikusan gondolkodó, tanulatlan és műveletlen emberekkel vette körül magát: „nehéz reformokat csinálni reformerek nélkül".[39] A félig végrehajtott reformok így aztán bukáshoz vezettek.

---

[36] Külügyminisztérium Levéltár 1989 Olaszország levéltári szám 117-1 iktatószám 6460/T Tárgy: Bettino Craxi látogatása Németh Miklósnál. Feljegyzés 0004. sz. példánya készült Budapesten, 1989. június 19. VII Területi Főosztály

[37] *Magyarország politikai évkönyve 1990* Szerk: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László Budapest, 1990 Aula-OMIKK 454.o. Közli: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században* Osiris Kiadó, 2005. 543.o.

[38] u.o.

[39] Giorgio Napolitano: *Dal Pci al socialismo europeo Un'autobiografia politica.* Editori Laterza 2005. 268.o.

A Giorgio Napolitanohoz írt levél végén Aczél nemkevés ironiával tette hozzá, hogy Kádár halálával a „jobboldali ellenzék és azoknak a tegnapi dogmatikus kommunistáknak a célpontja lettem, akik ma magukat ultrareformereként akarják átmenteni."[40]

Befejezés

Amikor összegezzük a rendszerváltás izgalmas esztendeinek történetét, illetve azt, hogy hogyan alakultak a kétoldalú kapcsolataink ebben az időben Itáliával nem kerülhetjük meg, hogy ismét szembe ne találjuk magunkat 1956 örökségével. Mert az talán kissé túlzó vélekedés, miszerint az olasz középbal politikai pártjainak gondolkodása az 1956-os Budapesten született. Az 1968-as diákmozgalmak, valamint a csehszlovákiai bevonulás szintén nagymértékben közrejátszottak a mai olasz baloldal pártjai és az e pártokat irányító politikusok politikai szocializációjában: „Amikor beléptem az OKP-ba, jól emlékszem, hogy az 1956-tal kapcsolatos vélekedésem ugyanaz volt, mint amit később nyilvánosan is kifejtettem '88-ban Párizsban. És beléptem az OKP-ba a Csehszlovákia elleni agresszió elítélésének másnapján. Ha az OKP nem foglalta volna el ezt a pozíciót, nem léptem volna be."[41] – vélekedett Piero Fassino néhány esztendeje.

A világtörténelem elmúlt ötven esztendejének e két jeles és fontos eseménye, a magyar '56 és a csehszlovák '68 mind-mind meghatározta az 1989-1990 utáni olasz baloldal gondolkodását és volt hatással a politikai élet másik felén levőkre is. 1956, mind Magyarország, mind pedig Olaszország számára – furcsa, de – fel nem dolgozottságában meghatározó. A rendszerváltást és a kommunizmus bukását követő két évtizedben sem a magyar, sem pedig az olasz társadalom nem volt képes feldolgozni-értékelni és megérteni az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc összetettségét. Mindkét országban élő, és komoly probléma a forradalom, az események okozta sokk öröksége, ez pedig nyilvánvalóan sem a magyar, sem pedig az olasz társadalom számára nem könnyíti meg a megértést és a politikai megbékélést.

1988-1989 ismét korszakos jelentőségű a magyar-olasz kapcsolatok történetében a végbemenő kelet-európai változásokkal, és a megdönthetetlennek hitt politikai rendszerek eltűntével Olaszország is jelentős változások elé érkezett. Az olasz politikában 1921-től jelen lévő, 1943-tól pedig Olasz Kommunista Párt néven szereplő politikai erő megszüntével az itáliai politikai identitás egyik fontos összetevője roggyant meg. Itáliában a kereszténydemokrácia mellett a kommunista mozgalomnak, a harcos baloldaliságnak volt lényeges és meghatározó szerepe. Az OKP megszűntével és különböző új baloldali, és kommunista utódpártok megalakulásával ez a lelki tényező látszott meggyengűlni. Az új külpolitikai kihívásokat tekintve pedig szembesülnie kellett az ország keleti határain kialakuló folyamatos polgárháborús feszültségekből adódó, eddig nem látott problémákkal: a 23 milliós Jugoszlávia 1991-92-es felbomlását követő háborúval, illetve az Olaszország irányába egyre inkább fokozódó illegális albán bevándorlással.

Ami pedig a magyar változásokat illeti, az ország rendszerváltást megelőző három évtizede a külpolitika szempontjából kettősséget mutat. A Szovjetunió szabta meglehetősen csekély külpolitikai mozgástér keretein belül a kádári ambivalencia abban nyilvánult meg, hogy egyidőben vallotta az „imperializmus elleni harc" szükségességét és a „békés egymás mellett élés" kényszerét. Az előző gondolat elsősorban a szólamok és deklarációk tucatjaiban volt érzékelhető, a második elgondolás azonban a gyakorlatban is érvényesült, főleg a hatvanas

[40] Napolitano 1991. augusztusában, több mint egy évvel a fentiekben részletesen is ismertetett levél kézhezvétele után Charles Gati társaságában Budapesten találkozott Aczél Györggyel, aki néhány hónap múlva Budapesten elhunyt. in: Napolitano i.m. 269.o.

[41] *La generazione dell'errore* (conversazione con Piero Fassino) in: Micromega 2006/9 184.o.

évek elejétől a valamelyest szélesebbre nyúló nemzetközi térben[42]. Az 1956-ot követő 32 év – az úgynevezett Kádár-korszak – felosztásában mutatkozó négyes tagolás a magyar történetírásban mára már általánosnak mondható. Az első, az úgynevezett kemény diktatúra időszaka az 1956. november 4-ei második szovjet bevonulással veszi kezdetét és eltart egészen 1960-ig, a rezsim konszolidációjának első érzékelhető jeleiig. A második, immár az úgynevezett „klasszikus" időszakról 1968-ig bezárólag beszélünk. A harmadik korszak, a „puha diktatúra" éveiként meghatározott 1968-tól 1985-ig tartó tizenhét esztendő. Végül a negyedik, a rendszer agóniájának számító 1985-től 1989-ig tartó időszak.[43] E négyes osztás mindegyikében megtalálható az elmúlt évtizedek magyar-olasz kétoldalú kapcsolatainak egy-egy fontos momentuma. A forradalmat követő, szigorú olasz elutasító politika, a Magyar Népköztársaságot körülvevő politikai bojkott és karantén fellazulása, az első, a két ország diplomáciai kapcsolatinak nagykövetei szintre emelése a második, a rendszer névadójának 1977-es olaszországi látogatása a harmadik és a Craxi-féle kis lépések politikája nyomán megindult magyar-olasz közeledés pedig a negyedik időintervallumában helyezhető el.

Olaszországban Magyarország általános megítélése a hatvanas évek közepétől kezdődően egyre kedvezőbbé vált. Az egymást váltó olasz kormányok a szocialista blokk országai közül az általános nyugati megítéléshez hasonlóan Magyarországot ítélték a legdemokratikusabbnak és legnyitottabbnak, ennek következtében a kétoldalú kapcsolatok magas szintűek voltak. A két ország gazdasági együttműködésének fejlődési üteme is növekedett. Olaszország függetlenül a nemzetközi, európai politikai helyzettől Magyarországot mindig is érdemi politikai partnerként ismerte el, nem utolsó sorban az egyre önállóbbá és nyitottabbá váló magyar külpolitikának köszönhetően. Ezzel kapcsolatban, az általános olasz vélekedést a külügyminisztérium egyik tanácsosa így fogalmazta meg: „…a Kádár-korszak pozitívuma volt, hogy ha a reformszellem túlsúlyba nem is kerülhetett, de értékei közvetlenül a felszínen maradhattak".[44]

A nyolcvanas évek végén Magyarország olasz megítélése tovább javult. Az országra, mint kiemelt kereskedelmi és politikai partnerre tekintettek tükrözte ezt az is, hogy az olasz gazdasági és pénzügyi körök fokozták érdeklődésüket és erőteljesen növekedett a Magyarországra érkező olasz turisták száma. A nyolcvanas években a két ország gazdasági kapcsolatainak tekintetében elsősorban a pénzügyi és bankszektorban mutatkozó előrelépések emelhetők ki. Az olasz központi bank (Banca d'Italia) és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt egymással. A Banca d'Italia igen aktívan és pozitívan befolyásolta az itáliai kereskedelmi bankok Magyarországgal kapcsolatos álláspontját. 1987-re az MNB közel harminc olasz kereskedelmi bankkal és pénzintézettel állt üzleti kapcsolatban. A magyar tapasztalatok azt mutatták, hogy a Magyarországgal szemben az évtized elejétől tapasztalható bizalmatlanság a bankok többségénél megszűnt. 1981-től kezdődően jelentősen növekedett az olasz bankok közvetlen betéteinek összege, illetve az MNB részére szervezett konzorciális hitelekben való részvétele.[45]

A magyarországi megújulási folyamat kezdetén az olasz külügyi körökben még bizonyos „kivárásos" nézetek voltak tapasztalhatók. Ezek a „kivárásos" nézetek a magyarországi események (többpártrendszerre való áttérés, Nagy Imre és mártírtársainak ünnepélyes

---

[42] Fülöp Mihály-Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Aula, 1998. 434.o.

[43] Jenő Horváth: *L'agonia del kádárismo, la sinistra ungherese e il crollo del Muro* in: Santi Fedele-Pasquale Fornaro (a cura di): *Dalle crisi dell'impero sovietico alla dissoluzione del socialismo reale* Rubbettino 2000, 201.o.

[44] MOL XIX-J-1-j Olaszország 1989 69. doboz 117-10004028 A Magyar Népköztársaság római nagykövetségének összefoglaló jelentése. Tárgy: Magyarország megújulásának olasz megítélése. Róma 1989. október 28.

[45] Horváth Jenő: *Magyarország olasz szemmel (1945-1989).* 11.o. in: http://www.grotius.hu/doc/pub/CVFTVJ/82%20horvath_jeno.pdf

újratemetése, 1956 átértékelése, a köztársaság kikiáltása) háttérbe és kisebbségbe szorultak.[46] 1988-1989-re tehát újra minden feltétel adott volt a változtatásra.

Egy 1956-ban született, magyar kormányzati forrásokra hivatkozó olasz politikai összefoglaló hangsúlyozta: „a történelem folyamán kialakított tradicionális olasz kapcsolatok" alapján az Olasz Köztársaság előnyöket szerezhet az „intenzívebb kulturális és kereskedelmi behatolásra"[47] Ez, akkor 1956-ban nem, utána pedig nem teljesen valósulhatott meg. A Kádár-korszak elmúlásával, a Szovjetunió végelgyengülésével, és a kommunista-blokk szétrobbanásával azonban 1989-re Magyarországon ismét megteremtődtek „az intenzív kulturális és kereskedelmi behatolás" feltételei.

Irodalom:

Beszélgetések Vásárhelyi Miklóssal. Magyar Könyvklub 2000

Faragó Jenő (szerk): *Mr. Kádár.* Hírlapkiadó Vállalat 1989

Fassino, Piero: *Per passione.* Rizzoli 2003

Fülöp Mihály-Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Aula, 1998

Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó Budapest 1985

Horváth Jenő: *L'agonia del kádárismo, la sinistra ungherese il crollo del Muro* in: Santi Fedele-Pasquale Fornaro (a cura di): *Dalle crisi dell'impero sovietico alla dissoluzione del socialismo reale.* Rubbettino, 2000

Horváth Jenő: *Magyarország olasz szemmel (1945-1989)* in: http://www.grotius.hu/doc/pub/CVFTVJ/82%20horvath_jeno.pdf

Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vas László (szerk): *Magyarország politikai évkönyve.* Aula-OMIKK 1990.

Medgyessy Péter: *Polgár a pályán.* Kossuth Kiadó 2006

Montanelli, Indro: *Soltanto un giornalista.* BUR Saggi 2003

Napolitano, Giorgio: *Dal Pci al socialismo europeo Un'autobiografia politica.* Editori Laterza 2005

Pankovits József: *Fejezetek a magyar-olasz politikai kapcsolatok történetéből.* Gondolat 2006

Rainer M. János (összeáll.): *Tetemrehívás 1958-1988 Párizs-Budapest.* Bibliotéka Kiadó 1988

La generazione dell'errore (conversazioni con Piero Fassino). in: Micromega 2006. szeptember 20.

Magyar Hírlap 1989. június 15.

[46] u.o.

[47] Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri Affari Politici, Ungheria 1956 Teleespresso N. 145732/c idézi Pankovits József: *Fejezetek a magyar-olasz politikai kapcsolatok történetéből*, Gondolat 2006 34.o.